

ANIMALISTIČKI EGZOTI SLIKARSKIH POČETAKA VLAHA BUKOVCA

U povodu 100. obljetnice smrti slikara Vlahu Bukovcu

Antonija Zaradija Kiš*

SAŽETAK

Polazište rada je knjiga jednoga od najvećih hrvatskih portretista 19. stoljeća, Vlahu Bukovcu jednostavna naslova *Moj život*. Godine 2018. navršilo se 100 godina od njezina izlaska u javnost. *Moj život* je četvrti knjige Književnoga Juga, renomirane izdavačke kuće s početka 20. stoljeća i do tada jedina knjiga autobiografskoga žanra. Iako je *Moj život* posebno zanimljiv s jezikoslovne strane jer prenosi živi jezik dubrovačkoga prostora 19. i početka 20. stoljeća, još je zanimljiviji u kulturnoškom kontekstu jer prenosi zapažanja i doživljaje putnika ponajprije dječaka, zatim mladića a potom i renomirana slikara iz vizure šezdesetogodišnjaka. Kroz ta su zapažanja upečatljivi mali „životinski“ odlomci koje prepoznajemo na zidnim oslicima u slikarevoj rodnoj kući. Animalističke su vedute otkrivene tek u 21. stoljeću, a njihovo je izvorište razvidno jedino u retcima *Moga života* koji spontano objašnjavaju Vlahov odnos prema prirodi i životinjama te njegovo zanimanje za nepoznati svijet neobičnih egzotičnih životinja koje su najveća enigma cavtatskih zidnih oslika.

Ključne riječi: *Moj život*, Vlaho Bukovac, životinje

* Antonija Zaradija Kiš, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb
e-mail: zaradija@ief.hrc

MOJ ŽIVOT – PRVA BIOGRAFIJA KNJIŽEVNOGA JUGA

Jedino literarno djelo Vlaha Bukovca, *Moj život*, proslavilo je svoj 100. rođendan 2018. godine. Knjiga je tiskana u ediciji Književnoga juga, prvoga jugoslavenskoga književnoga časopisa, koji je kao polumjesečnik kontunuirano izlazio u Zagrebu od siječnja 1918. do prosinca 1919. godine.¹ Tijekom prve godine izdavačke aktivnosti Književnoga juga tiskana su četiri autorska djela, a to su: *Pesme Alekse Šantića* (Mostar 27. svibnja 1868. – Mostar 2. veljače 1924.), *Ex Ponto* Ive Andrića (Travnik 9. listopada 1892. – Beograd 13. ožujka 1975.), *Pre sreće* Milice Janković (Požarevac 23. studenoga 1881. – Niška Banja 27. lipnja 1939.) i *Moj život* Vlaha Bukovca (Cavtat, 4. srpnja 1855. – Prag, 23. travnja 1922.).

Autobiografija *Moj život* djelo je iskusna, utjecajna i svjetski poznata slikara koji svojim jezičnim izričajem današnjem čitatelju udahnuje poseban doživljaj hrvatskoga juga i napose Dubrovnika s kraja 19. stoljeća. U tom smislu zanimljive su mnoge sintaktičke, a posebice leksičke dijalektalne inačice kao što su *patakun* (izraz za 4 krune), *lukjernica* (svjeća), *Korosante* (Tjelovo), *traget* (lađa na jedra), *kasar* (paluba) i još mnoge druge koje nerijetko autor objašnjava u zagradama unutar teksta. Slikarev govor odjekuje cijelom knjigom jer je to, kako piše Ivo Vojnović u *Predgovoru* Bukovčeva uratka, „djelo srca i volje jednoga velikoga umjetnika“, koji daje svakom poglavljiju jedinstven jezični kolorit kojim, „Vlaho Bukovac uvijek preiskren i preprost“, niže sličice iz svojega života, gradeći *Moj život* „kao viđeni čin života a ne kao napisano djelo pisca“. Vještiniom svoga izričaja uzdiže se Bukovac „do visine pravog psihologa i socijologa, takova je i sva njegova, na oko jednostavna, vedra, iskrena i upravo za to velika umjetnost: jedna jedinstvena pjesma životu, – pjesma ljepoti čovječjeg tijela – pjesma

¹ Usp. Wachtel, Andrew. 1999. „Culture in the South Slavic lands 1914–1918.“ U: *European Culture in the Great War: The Arts, Entertainment and Propaganda, 1914–1918*. Aviel Roshwald i Richard Stites, ur. Cambridge – New York: Cambridge University Press, str. 200; Brešić, Vinko. 2013. „Časopis kao katarza: Ivo Andrić i 'Književni jug' (1918–1919).“ *Književna Republika* 7–9: 107–109.

vječnoj plaveti iznad oblaka i bura svijeta, – himna božanskoj nagosti Prirode.“²

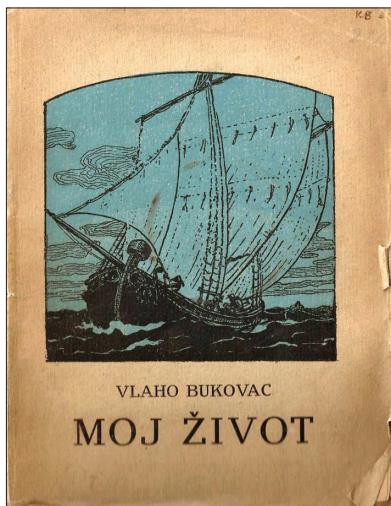
U ovom se prilogu nećemo baviti jezičnom raščlambom *Moga života*, kako bi se pomislilo u prvi mah. To je mnogo zanimljivija tema nekom jezikoslovcu, a posebice leksikologu. Po prvi ćemo se put usredotočiti na specifične animalističke literarne minijature, kojih ima podosta u knjizi i često se pojajuju kao usputni i spontani animalistički bljeskovi koji efektno oživotvoruju npr. sliku grada:

„...već smo iz visoka ugledali Cavtat, koji se ko bijeli labud kupa u modrom moru“ (str. 72)

ili Vlahu dragoga krajolika:

„Čitava krajina miriše kao kita cvijeća. Raštrkane ovce brste po koji stručak trave, a rudasti jaganjci od radosti da su živi, skaču za majkama. Samo krave spokojno preživaju travu i gledaju na prolaznike mirnim velikim okom.“ (str. 72)

Animalističke književne iskrice koje tijekom čitanja privlače pozornost ključna su potpora u razumijevanju Vlahovih životinjskih zidnih oslika u njegovoј rodnoј kući. Iako neodvojivi od slikareva životnoga puta oslici su do danas ostali bez ikakvih podrobnjijih tumačenja. Međutim, donekle ih možemo razumjeti jedino čitajući *Moj život*. Iako

Vlaho Bukovac, *Moj život*. Zagreb 1918.

² Citati su preuzeti iz *Predgovora* Ive Vojnovića Bukovčevog knjizi *Moj život* koji je dovršen „Na Kraljevo 1918.“ (str. 5–6).

sam Vlaho nigdje u svojoj autobiografiji ne komentira animalističke sličice, neke od njih jasno prepoznajemo na zidnim oslicima Vlahova doma. Oni reminisciraju i nadopunjaju opise trenutaka koji su zasigurno ostali duboko utisnuti u pišćevo sjećanje. U *Mom životu* ne iskaže Bukovac posebnu privrženost životinjama, no evidentna je njegova empatija već u najranijim dječačkim slikarskim pokušajima koji i nesvesno pronose vječnu bliskost čovjeka i životinje. Nju će mnogo kasnije diskretno isticati npr. dječje igračke – drveni konjići – koje gledamo na slikama *Djeca obitelji Katalinić* (1885.) i *Moje gnijezdo* (1897.). Na smjernicama aktualnih kulturnoanimalističkih promišljanja upravo ti životinjski, naizgled marginalizirani predmeti, postaju ključni u doživljaju topline obiteljske zajednice.

Šećući se Bukovčevim domom, danas se s pravom možemo pitati zašto nema nikakvih kritičkih osvrta na temu slikarevih animalističkih motiva. Iz očista povijesti umjetnosti taj kritički mūk zasigurno valja tražiti u pristupu Bukovcu kao afirmiranom slikaru i proslavljenom portretistu svoga doba. U tom kontekstu jasno je da su djetinji slikarski početci, a s njima i najbrojniji animalistički motivi, potpuno zanemareni. Ti spontani izljevi dječjih poriva za prezentiranjem trenutka koji se posebno utisnuo u dječakovo sjećanje možda i nemaju umjetničku vrijednost, ali su zato putokazi u boljem poimanju slikareva životnoga puta. Pritom valja naglasiti da su mnoga Bukovčeva sjećanja iz djetinjstva jasni nagovještaji njegova slikarskoga dara što nam i sam slikar otkriva u *Mom životu*:

„Bilo mi je 6 godina, kad su me dali u pučku školu. ...
Meni nauka nije bila po čudi, rađe sam mrčio po knjiga-
ma, oponašao sam štogoć bi naslikana vidjeo.“ (str. 15)

Moć sjećanja ključno je uporište u Bukovčevu slikarskom odrastanju čemu se mnogo kasnije i sam Bukovac čudio, zapisavši:

„Danas mi je za čudo, da mi onda, pa ma što crtao, nikad na um došlo nije, da pred dotičnim predmetom, kako svak čini, dovršim risariju. Ja sam napinjao sve svoje sile, da dotičnu stvar zapamtim, do u najmanje potankosti, pa

bi otišao doma da iz pameti istu nacrtam i dovršim.“
(str. 17)

Na ovim iskrenim biografskim zapisima, valja razmatrati i otkrivene Bukovčeve zidne oslike u rodnoj mu kući koji su vidjeli novo svjetlo dana tek u prvim godinama 21. stoljeća. Da bi ih se razumjelo s pozornošću treba iščitavati *Moj život*, u kojem se krije mnoštvo životinjskih asocijacija, a time i razumijevanja oslika. Posjetitelju Vlahova doma oni otkrivaju dječakovo zanimanje za raznovrsni životinjski svijet, koji ga je fascinirao već u najranijem djetinjstvu i pratio njegovo odrastanje. Vlaho je još daleko od portretista u pravom smislu riječi premda njegove djetinje crtarije Georga Washingtona (str. 26) te Manuela Parada y Lavalle (str. 57), prvoga civilnoga predsjednika Perua i osnivača Peruanske banke, već izazivaju divljenje i nazava su budućih slikarevih izazova. Zidni oslici su poseban oblik likovnoga izričaja čije motive dječak izvlači iz onih životnih trenutak koji su ugrađeni u njegovo pamćenje te tako na svoj način doprinosi završetku radova tijekom proširivanja rodnoga mu doma.

„Baš u doba mog pada, bila je dograđena naša nova kuća, ali na brzovaj, što stiže roditeljima iz Carigrada ne proslaviti pokriće krova. Tek kad ja ozdravih, htjeli da dvostrukim slavlјem slave ovaj god. Rekoh Čaći, da će mu ja slikama i uresima iskititi kuću i to onako, kako sam video od nekog slikara Zebedea iz Dubrovnika. I tako učinih. To su uprav prvi moji slikarski radovi. – Moj Čaće je bio ponosit na moje umjeće i zvao gospodu, da vide moju rabotu. U mjestu se razglasilo, da je Vlaho slikar. O umjetnosti ne sanjah, jer mi o njoj nije bilo ništa poznato. Na akademiju ni misliti, jer otkud mi novaca. Ne pomognem li sebi sam, teško meni po drugome.“ (str. 52)

Navedeni odlomak iz *Moga života* razotkriva i Vlahova slikarskoga uzora. O njemu se gotovo ništa nije pisalo jer o izvjesnom slikaru Zebedeu iz Dubrovnika gotovo da i nema sigurnih podataka. Međutim, ne tako davno pronađen je dokument od 20. kolovoza 1872. godine koji sadrži popis izdataka novca od 7500 fiorina kojega je Dubrovačka

franjevačka provincija dobila od prodaje otoka Dakse. Nepoznatim je putem taj dokument dospio iz samostana Male braće na otok Košljun na otoku Krku. Upravo on donosi podatak o izvjesnom slikaru Zebedeu Picciniju kojemu je isplaćeno 119 fiorina za slikarske radove u franjevačkom samostanu Male braće.³ Istom slikaru se pripisuju i oslici u dubrovačkoj pravoslavnoj crkvi sv. Blagovijesti te jedinstvena kopija prikaza staroga Dubrovnika prije potresa iz 1667. godine koja se danas čuva u Kneževu dvoru u Dubrovniku. Na temelju rečenoga vrlo je vjerojatno da je upravo taj majstor fresknoga slikarstva mogao biti Vlahov uzor kojeg slikar spominje u *Mom životu*.

VLAHOVA ANIMALIA EXOTICA

Nakon trogodišnje obnove rodne kuće Vlaha Bukovca u Cavitatu i njegina otvorenja za javnost 2004. godine, otkrivene zidne oslike koji su desetljećima bili skriveni ispod žbuke komentirala je tadašnja konzervatorica Antonija Gluhan,⁴ ukratko zapisavši: „U donjim zonama zidova (do visine 80 cm) je dekorativni friz unutar kojeg se nalaze okviri koji su poslužili kao polja za slikanje. Okviri se nalaze na podlozi oker boje koja imitira marmorizaciju i udubljeni su na uglovima. Unutar okvira najčešće su naslikane životinje ili florealni motivi. Zanimljivo je da većina životinja koje je slikao ne potječe iz naših, nego iz ‘egzotičnih’ krajeva, kao što je nosorog, tigar, krokodil, mravojed i sl.“⁵ Tijekom moga posjeta Vlahovoju kući prije desetak godina ponajviše su me

³ Usp. Nosić, Stipe. 2012. „Uz obnovu oslika u klaustru Samostana Male braće“, *Dubrovnik. Časopis za književnost i znanost* br. 3, str. 5–30; Nosić, Stipe. 2014. „Zebedeo Piccini autor slike starog Dubrovnika“, *DuList* <http://www.dulist.hr/zebedeo-piccini-autor-slike-starog-dubrovnika/172218/>; Požar Piplica, Ana. 2012. „Konzervatorsko-restauratorski radovi na zidnom osliku u klaustru Franjevačkog samostana Male braće u Dubrovniku“, *Dubrovnik. Časopis za književnost i znanost* br. 3, str. 31–42.

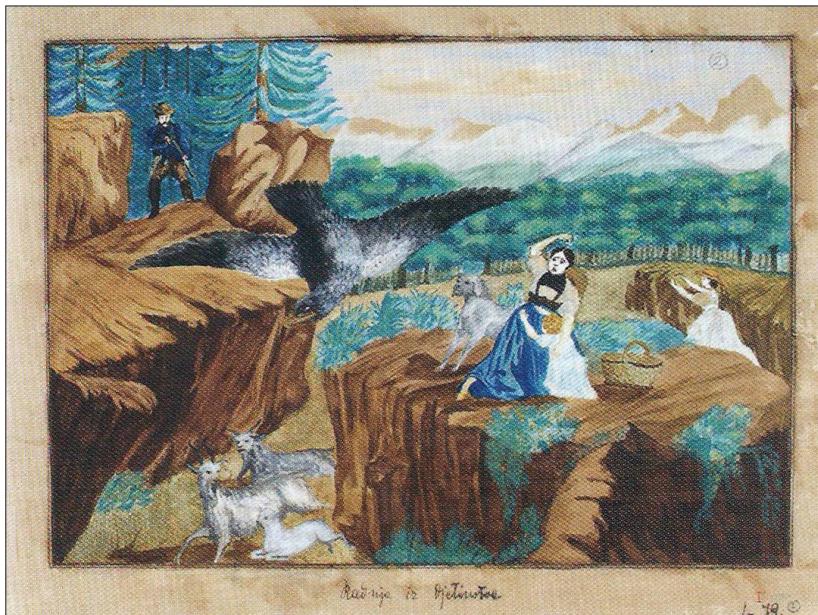
⁴ Od srca zahvaljujem višoj konzervatorici i restauratorici mr. umj. Antoniji Gluhan na ustupljenim fotografijama nekih zidnih oslika i dopuštenju njihova korištenja u ovom radu.

⁵ Usp. <http://www.e-insitu.com/hr/praksa/praksa/zastitni-zahvati-na-zidnim-oslicima-u-rodnoj-kuci-vlaha-bukovca-u-cavtat.html>

začudili upravo prikazi tih egzotičnih životinja koje slijede posjetitelja tijekom obilaska Bukovčeva doma. Na temu egzota uočljiva su još i dva crteža u boji (br. 78 i 79) koja se nalaze u slikarevu ateljeu. Oni se ne spominju ni u jednoj monografiji o Vlahu Bukovcu. Imajući u vidu kratak komentar koji ih opisuje: „Radnja iz djetinjstva“, smatra se da su crteži nastali oko 1866. godine. Slikarije povezujemo s dječakovim odrastanjem u Americi gdje je boravio između jedanaeste i petnaeste godine starosti. One su onaslovljene „Lov na krokodila“ (br. 78) i „Pastirica i orao“ (br. 79). Ptičurina koji se za pljenom strmoglavljuje s planinaskih visina te krokodil na kojega pucaju lovci su neobične egzotične životinje koje je tada jedanaestogodišnji dječak mogao vidjeti jedino na ilustracijama u nekim knjigama ili časopisima na mjestima gdje je boravio, poput popravnoga doma, stričeve kuće, stričeva dućana itd. Nepoznate su ga se životinje očito dojmile svojim izgledom i snagom te su u središtu pozornosti tih slikarija.

Lov na krokodila

Pastirica i orao

Zanimljiv je prikaz krokodila koji će se kasnije pojaviti i među zidnim oslicima Vlahova doma. Iako je na zidnom osliku ostala tek njegova skica, uočava se bliskost sa starijim crtežom te se ne možemo oteti dojmu da je prikaz krokodila sa slike mogao biti Vlahov podsjetnik za kasniji zidni oslik.

Krokodil

Najbolje očuvani životinjski prikazi su u dekorativnom frizu uz donji rubni dio zidova. S obzirom na broj jasnih životinjskih prikaza i onih koji su tek djelomice očuvani, ne izostaje dojam da je interijer Vlahove kuće bio poput životinjskoga carstva u kojem je čovjek tek prolazni promatrač životinjskih vrsta s kojima dijeli sveukupni prostor „živovanja“.

Zidne slikarije nastaju najvjerojatnije na prijelazu iz 1872. u 1873. godinu tijekom Vlahova višemjesečna oporavka u Cavtatu, nakon što je preživio tešku nesreću na brodu „Osmi dubrovački“⁶ na kojemu je služio kao kadet. O padu u „štivu“, tj. brodsko skladište u potpalublju, koje Vlaho podrobno opisuje u *Mom životu* (str. 47–52), nemamo komentara u njegovim monografijama osim jedne šture napomene u monografiji Vere Kružić Uchytil.⁷ No upravo je taj pad, zbog kojega se Vlaho nekoliko mjeseci oporavlja u svom domu u Cavtatu, ključan u razmatranju poticaja za nastanak zidnih oslika koji prste raznolikim životom raznih vrsta. Oslici koje promatramo danas s većim vremenjskim odmakom i iz nekih drugih perspektiva, pokazuju koliko je Vlaho u svojoj najranoj mladosti (a posebice tijekom trajanja oporavka) cijenio život i ljepotu u svim njihovim varijantama, što čovjek osjeti tek kad se nađe na rubu između života i smrti kojim je koračao i mladi Vlaho.

Za razliku od životinja koje pripadaju domaćem podneblju poput psa, krave, konja te raznih vrsta ptica kao što su kos, čuk, pupavac⁸ za koje su pronađene jasne asocijacije u *Mom životu*, za egzotične je gotovo nemoguće naći tekstovne poveznice u Vlahovoј biografiji. Upravo zbog toga pobuđuju dodatnu pozornost i nastojanje da se iznadjу bilo

⁶ Usp. Kisić, Anica. 2004. „Dubrovačko pomorsko društvo.“ *Atlant bulletin* 13: 22–24.

⁷ Kružić-Uchytil, Vera. 2005. *Vlaho Bukovac. Život i djelo 1855.–1922*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, str. 15.

⁸ Usp. Zaradija Kiš, Antonija. 2019. „Vlaho Bukovac i životinje: uz 160. obljetnicu rođenja“. U *Dubrovnik u povijesti: zbornik radova u čast akademiku Nenadu Vekariću*. Mario Grčević i Nenad Vekarić, ur. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, str. 707–733.

Mravojed

kakvi odlomci u biografiji koji bi barem donekle ponudili ideju o tome odakle su egzote mogle dosjeti u slikarevu rodnu kuću.⁹ Životni prostori oslikanih životinja poput mravojeda, tapira, tukana, zatim nosoroga, zebre, tigra, krokodila te lirašice pripadaju američkom, azijsko-afričkom pa čak i australskom kontinentu. U razmatranju ovih egzotičnih animalističkih prikaza valja imati na umu da su se njihovi prvi crteži pojavljivali u raznim tiskovinama druge polovice 19. stoljeća kad te životinje postaju središta znanstvenih zanimanja,¹⁰ a Vlaho ih je mogao vidjeti za boravka u Americi. Među životnjama s američkoga kontinenta najdobjljiviji je veliki ili divovski mravojed (lat. *Myrmecophaga tridactyla*).¹¹ Posebno mu je upečatljiv rep obrastao dugom crnom čupavom dlakom,¹² što je moralo privući pozornost maloga Vlaha jer je mravojedov rep istaknut na dječakovu osliku. Nema dvojbe da ga se ova životinja dojmila iako ju je, kao što je i sam rekao za svoje prvotne crteže, slikao po sjećanju (usp. str. 4).

⁹ Valja napomenuti da na većim zidnim površinama mnogi oslici nisu uspjeli biti sačuvani tijekom restauracije. I na njima se mogu nazrijeti životinjski obrisi koji su se tu nekoć nalazili.

¹⁰ Napomenimo da su od Charlesa Darwina (1809. – 1882.) i njegovih otkrića biologija i zoologija doživljavale svoj posebni zamah.

¹¹ Iako su mravojedi relativno rijetke životinje koje žive na vrlo velikim prostranstvima i ne ovise samo o jednoj vrsti hrane, ne spadaju u ugroženu vrstu. Izuzetak je veliki mravojed koji se jedini od ove vrste nalazi na aktualnoj IUCN-ovoj listi ugroženih životinja. Usp. https://en.wikipedia.org/wiki/Giant_anteater

¹² Ostale vrste imaju kratku dlaku na repovima koji su s donje strane goli jer se njima kao petim ekstremitetom prihvataju za stabla dok se veru.

Vlahov tapir (lat. *Tapirus*), koji je inače jedna od najstarijih životinja na Zemlji, je manje dojmljiv jer mu tijelo više sliči govedu nego svinji kojoj je po izgledu bliži.¹³

Tapir

Na primjeru ovih dviju neobičnih životinja jasno se prepoznaće ne samo snaga Vlahova pamćenja već i njegov nenadmašan dar zapažanja koji se od dječačke dobi razvija i prepoznatljiv je u mnogim njegovim kasnijim djelima.

Među prikazima ptica koje su uglavnom iz domaćega okruženja, zadržava jedna koja je po svome stasu najsličnija tukanu (lat. *Ramphastos*). Tu južnoameričku egzotu Vlaho je mogao vidjeti na slici, a možda čak i u stvarnosti tijekom boravka u Americi. No mogao ju je možda zapaziti i u vrtovima nekoga dubrovačkog ljetnikovca gdje je neobična ptica bila uspomena nekoga kapetana s daleka putovanja. Nedoumicu stvara kljun koji je po svojim dimenzijama najupečatljiviji dio tukanova tijela. Na Vlahovu osliku je kljun uvelike istanjen zbog čega se može i posumnjati je li riječ baš o tukanu. Premda u *Mom životu* ne doznajemo ništa o toj živopisnoj ptici niti o egzotičnim pricama općenito, upravo zbog toga ovaj oslik pobuduje znatiželju u svakoga promatrača.

¹³ Tapir danas spada u ugroženu vrstu. Od četiri vrste tapira najpoznatiji je tzv. Bairdov tapir (lat. *Tapirus bairdii*) koji je najveći kopneni sisavac u Srednjoj Americi dužine i do dva metra. Usp. <https://www.biolib.cz/en/taxon/id33422>.

Tukan?

Slično valja promišljati i o paunu (lat. *Pavo*) koji je nerijetko znao resiti parkove dubrovačkih vila, kao i velika lirašica (lat. *Menura novaehollandiae*), australska endemska ptica znana po izvrsnom oponašanju svih mogućih zvukova. Obje su ptice kao hortikulturalni modni ukraši¹⁴ našle svoje mjesto među Vlahovim oslicima i jedine su smještene iza narisanih ogradića koje bi mogle evocirati ograđeni parkovni prostor nekog ljetnikovca.

Velika lirašica

¹⁴ Usp. Đurasović, Petar. 1997. „Unošenje egzotičnog drveća i grmlja na dubrovačko područje“. *Šumski list* br. 5–6, str. 277–289.

Dodajmo i to da se Vlahu u sjećanje utisnula i jedna papiga, a posebice njezina bliskost s ljudima koju opisuje u *Mom životu*, no koju nismo pronašli na sačuvanim zidnim oslicima (što ne mora značiti da je nije i bilo):

„Lustig je bio rodom iz Praga. ... Imao je papigu, pravo čudovište! – Ta je ptica govorila, zviždala i pjevala svakojake napjeve i pjesme. Oponašala je glas gospodarice i plakala kao malo dijete. Kašljala je i kihala kao sam Lustig. Mogao sam da š njom radim, što me volja, tako je pitoma bila. Glavu sam joj u usta stavljao, a često bi me ujutro budila. Ona bi se uspela na postelju, pa me oprezno kljunom za uho i za nos griskala, sve dok se ne bih probudio.“ (str. 66)

Među egzotičnim životinjama s afričko-azijskoga kontinenta pozornost privlači tigar (lat. *Panthera tigris*), najveća mačka na svijetu, od čijih su devet podvrsta dvije do danas potpuno istrijebljene. Vlaho ga je morao naslikati po sjećanju iz neke knjige ili časopisa na što upućuje skica prirodnoga okoliša koji podsjeća na šumu, mjesto tigrova obitanja.

Tigar

Iako je prikaz zebre na zidnom osliku uvelike oštećen, njezin sačuvani stražnji dio jasno ju potvrđuje.

Zebra

Posebnu pozornost privlači nosorog. Ova neobična životinja koja nastanjuje Zemlju već 50 milijuna godina svojom veličinom je od davnina bila u središtu pozornosti i kao mitsko i kao stvarno biće. Vlahov se nosorog doima odviše statično, ima previsoke noge i neobične prste nalik šapama s kandžama, a glava mu je premalena s obzirom na tijelo koje je ovješenije od tijela stavnoga nosoroga, što jasno pokazuje da je naslikan po sjećanju. Tapira i mravojeda je, kao što smo pretpostavili, Vlaho mogao vidjeti na slikama tijekom boravka u Americi, ali za nosoroga to se ne bi moglo reći. U iznalaženju puta kojim je nosorog mogao doći na oslike Vlahova doma, pozornost nam je privukao odlomak u *Mom životu* koji spominje Vlahove obilaske muzeja kad bi se posada „Osmog dubrovačkog“, čiji je član bio 1871. godine (str. 38–51), iskrcaла na kopno:

„U Liverpoolu, kad bi ‘secondo’ izašao na kraj, svegj me sobom vodio. Bilo je i ‘Tea and Toast’, pa šetnje a i glavne smo muzeje obišli.“ (str. 42)

U Liverpoolu se 1853. godine otvorio World Museum¹⁵ u kojemu je Vlaho mogao vidjeti crteže nekoliko nosoroga koji su dolazili u Englesku tijekom više stoljeća.¹⁶ To su ujedno prvi sustavniji prikazi neobična bića i opisi njegove duge „europске“ povijesti čija se senzacionalnost na razne načine dokumentirala na Staromu kontinentu.¹⁷ Neobičnim izgledom je privlačio mnoge slikare koji su ga portretirali, među kojima Dürerov *Rhinoceros* 1515., odnosno nosorog Uliks postaje najslavniji. Zanimljivost toga prikaza je u tome što Albrecht Dürer (1471. – 1529.) nikada nije video Uliksa, ali ga je nadahnuo crtež prijatelja Valentina Fernandësa,¹⁸ prema kojemu je Dürer u Nürnbergu izradio svoga *Rhinocerosa*.¹⁹ Dürerova gravura je doživjela

¹⁵ Usp. „Liverpool's museum: the first 150 years“, https://www.liverpoolmuseums.org.uk/wml/history/WML_150_years.pdf.

¹⁶ Prvi engleski nosorog, a treći po redu koji stiže u Zapadnu Europu, doplovio je 1684. godine na brodu kapetana Henrya Udalla koji ga je odmah skupo prodao, a njegov je vlasnik promatranje „privatnoga“ nosoroga naplaćivao. Drugi engleski nosorog je stigao na britanski otok 1739. godine. Privukao je posebnu pozornost znanstvenika te se od sredine 18. stoljeća pojavljuju i prvi radovi o ovoj životinjskoj vrsti. Posebno je upamćena „nosorogica“ Klara, koja je u Europu doplovila iz Indokine 1741. brodom nizozemskoga kapetana Douwe Moret van der Meera. Ona je doživjela pravu europsku turneju popraćenu prvim suvenirima s Klarinim likom. Usp. Rookmaaker, L. C. 1973. „Captive rhinoceroses in Europe from 1500 until 1810“. *Bijdragen tot de dierkunde* 43, str. 39–63. Isti: 1983. „Histoire du rhinocéros de Versailles (1770–1793)“. *Revue d'histoire des sciences* 36/3–4, str. 307–318; Isti: 1998. *The Rhinoceros in Captivity: A List of 2439 Rhinoceroses Kept from Roman Times to 1994*. Hague: SPB Academic Publishing.

¹⁷ Razne predaje o nosoragu zabilježene su već u 16. stoljeću, jer je bio najvećom atrakcijom plemićkih zooloških vrtova. Usp. Pastoureau, Michel. 2001. *Les animaux célèbres*. Paris: Arléa, str. 183–188; Rookmaaker, L. C. 2020. *Bibliography of the Rhinoceros. An analyses of the literature on the recent rhinoceroses in culture, history and biology*. Rotterdam: CRC Press.

¹⁸ Valentin Fernandès (14??–1518./1519.), njemački prevoditelj i tiskar, poznat po prijevodima mnogih klasika koje je tiskao, a među njima i Marka Pola. U prvom desetljeću 16. stoljeća boravio je u Lisabonu gdje je nazoočio dolasku nosoroga Ulikса s Goe 20. svibnja 1515. godine (Pastoureau 2001:185).

¹⁹ Na vrhu drvene matrice je tekst na njemačkom jeziku čiji prijevod glasi: „Godine 1515., našemu je kralju u Lisabonu darovana životinja koja je stigla s istoka, iz Indije, a zove se nosorog... Ima boju krastače i cijeli je pokriven debelim ljušturama; one su tanje od slonovih koji je nosorogu smrtni neprijatelj. Na vrhu nosa ima velik i oštar rog koji mu služi za borbu. Zahvaljujući rogu i tvrdoj koži on izgleda nepobjedivo...“ Prema Pastoureau, Michel. 2001. *Les animaux célèbres*. Paris: Arléa, str.188–191, prijevod s francuskog A. Zaradija Kiš.

nezapamćen uspjeh diljem Europe, našavši svoje mjesto u mnogim prirodoslovnim knjigama, a prikaz nosoroga je ostao nenađmašen sve do 18. stoljeća kad Europu sve češće posjećuju stvarni nosorozi.²⁰ Moguće je, dakle, pretpostaviti da je mladi Vlaho u nekom muzeju video Dürerovu gravuru nosoroga od koje je do danas ostalo tek nekoliko primjeraka. Zbog svoje upečatljivosti, a i popratnoga teksta, prikaz mu se s pravom duboko utisnuo u sjećanje i potom našao svoje mjesto na cavatskim oslicima.

Nosorog

U usporedbi s pretjerano glomaznim i nesavladivim Dürerovim nosorogom,²¹ Vlahova se slikarija doima nestvarnom, pomalo umiljatom jer je nastala iz mašte, uostalom kao i Dürerova.

VLAHOVA EMPATIJA ILI SUOSJEĆANJE PREMA DRUGOMU

Jedna od najljepših ljudskih osobina je svakako empatija²² na kojoj se temelji dobrota, a uz nju požrtvovnost, altruizam i suosjećajnost koji

²⁰ Usp. Torchynowycz, Alexa. 2011. „Exhibition of a Rhinoceros: Iconography and Collecting in Eighteenth Century Venice“. https://scholarcommons.usf.edu/cgi/view-content.cgi?article=1005&context=honors_et.

²¹ Usp. https://hr.wikipedia.org/wiki/Albrecht_D%C3%BCrer#/media/Datoteka:D%C3%BCrer_rhino.png

²² Usp. De Waal, Frans B. M. 2012. „The Antiquity of Empathy“. *Science* 336, (6083), str. 874–876. <https://www.science.org/doi/abs/10.1126/science.1220999>

gotovo sa svake stranice izviru iz *Moga života*. U tom kontekstu dirljiva su tri prikaza životinja čijem je „smaknuću“ Vlaho nazočio još kao dječak. Prva dva događaja su povezana s Valhovim služenjem na „Osmom dubrovačkom“ prije sudbonosnoga pada u brodsko skladište, dok je treći povezan s njegovim kasnijim odlaskom u Ameriku i kraćim boravkom u Južnoj Americi. Ti su događaji morali snažno obilježiti razvoj Vlahove osobnosti jer ih je nekoliko desetljeća kasnije smatrao bitnim zapisati u svojoj biografiji, prenoseći na taj način poruku o ljudskoj destruktivnosti i njezinu zlu. Iako autorova poruka, odnosno komentar nigdje nije eksplisite i zabilježen, on je u potpunosti jasan posebice u današnje doba antropocena kad svjedočimo masovnom izumiranju vrsta. Jednostavna rečenica kao zaključak je iznimno dojmljiva i dovoljna da istakne Vlahovu empatičnost.

„U Marmarskom moru opet smo imali lijepo vrijeme. Ovaj smo put vidjeli velike žabe, koje su spavale na vodi. Spustili smo malu lađicu u vodu, pošto brod nije činio ni 3 milje. Polagano smo vozili i kad smo se približili jednoj kornjači uhitismo je za zadnje noge i prevratismo. Ona je plivala svom silom prednjim nogama, ali uzalud. Izvukli je na lađicu te s njom na brod. Uhitali smo ih 6, i živjele nam dugo, ali na koncu mornari htjeli ulja za čizme i ubili ih.“ (str. 44)

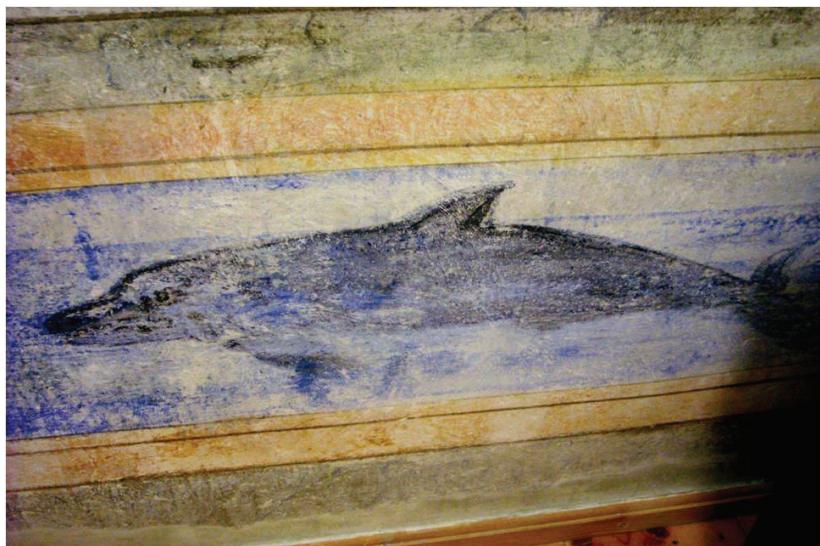
Riječ je o glavatim želvama (lat. *Caretta caretta*) koje na mediteranskom prostoru danas žive još jedino u Turskoj.²³ Jednostavnim opisom lova na kornjače i činjenicom da su dugo živjele na brodu, jasno je da se prema kornjačama odnosilo kao prema „brodskim ljubimcima“ čija je nazočnost uveseljavala posadu, posebice one najmlađe na brodu, a to su bili Vlaho i njegov prijatelj Petar Pavišić (str. 39). Premda se opisani razlog ubijanja kornjača iz današnjega očista čini bizarnim, masovna izlovljavanja i zagađivanje mora uzrokovali su izumiranja te vrste koja 150 milijuna godina živi na Zemlji, a danas joj je za opstanak potrebna vrlo visoka i stroga zaštita.²⁴

²³ Usp. Spotila, James R. 2004. *Sea Turtles: A Complete Guide to their Biology, Behavior, and Conservation*. Baltimore – Maryland: The Johns Hopkins University Press and Oakwood Arts.

²⁴ Usp. <https://www.plavi-svijet.org/zastita/vrste/morske-kornjace>.

Okrutan odnos čovjeka prema životinji je na posebno dirljiv način opisan u susretu posade „Osmog dubrovačkog“ s „balenom“, tj s kitom za kojega su mornari govorili da je „vrlo rijetka u onim stranama“ (str. 40), tj. u Mramornom moru.

„Kapetan je spremio pušku i poslao mene i Pavišića na ‘arbus’ da dademo znak, ako se približi brodu. A uistinu malo smo čekali i oba je ugledali kako ide za nama. Prođe ispod nas: kao ‘barkun’ (velika crna lađa) i mi viknusmo kapetanu, da će za stalno izaći blizu broda, do ‘prove’ na lijevu stranu. Kapetan otrčao na mjesto i nije dugo na nju čekao. Riba je bila jedno 12 metara duga i kad je baš izronila na prvom mjestu, planu puška i pogodi je ravno u glavu. Mušket je bio nabit čavlima pa je i rana na glavi u ribe bila uistinu grozna. Iz rane šiknula najprije mast, bez boje, a zatim krv. Grdosija ostala nepomična, plutala je još za čas dva, pa stala da tone a da nije ni repom ni tijelom maknula. Biće da je utonula u dno mora. Ja sam s ‘arbusa’ sve to gledao.“ (str. 40–41)

Kit

Pozorno čitajući odlomak o kitu svaki će čitatelj osjetiti Vlahovu suosjećajnost. Ubilački je odnos čovjeka prema drugoj vrsti u dječaku izazivalo jak otpor, kojega se nažalost nije usudio i javno pokazati kako ne bi postao predmetom izrugivanja, što je nerijetko doživljavao u mладenačkoj dobi. Sugestivnost posljednje jednostavne rečenice snažno projicira grozu i visok stupanj empatije, koju muškarci u sličnim prigodama ne žele pokazati, hineći odvažnost, bezosjećajnost i moć nad nemoćnima. Iako je Vlahov oslik kita koji klizi plavom površinom zida pomalo nespretan, jasan je podsjetnik na nezaboravno potresno iskustvo.

Empatija je istaknuta i u odlomku o koridi na koju je Vlaho kao osamnaestogodišnji mladić otišao tri puta za boravka u Peru 1873. godine.

„Nikada neću zaboraviti to užasno pozorište. Mučili su jednog bika, tjerali ga u bijes, a gledaoci su uživali u toj okrutnoj, varvarskoj igri. Kad je ‘la Spada’ jednome biku utjerao dugi mač do balčaka u živo meso, žene su i ljudi od veselja poludili i kao nagradu za junački čin, bacali mu u arenu zlatne novce, naušnice, briljante i narukvice. Na taj se način mnogi ‘Spada’ odmetnuo u bogatune. Na mlijune su imetaka neki zasluzili, a sve, jer umiju na osobit način, da ubiju bika!“ (str. 55–56)

Pročitavši *Moj život* razvidno je da je slikarstvo bilo urođeno u Vlahu Bukovcu. Iako njegovi dječački likovni izričaji ni etički ni umjetnički nisu vrednovani, oni nikako nisu zanemarivi jer čine cjelinu izgradnje duhovnosti i umjetnosti velikoga slikara. Na njima se Vlaho izgrađivao kao budući umjetnik što će postupno pokazivati njegovi portreti rađeni prema fotografijama iz drugoga američkoga razdoblja (od 1874. do 1877. godine) njegova života.

RIJEČ ZA KRAJ

Svi citirani odlomci ističu Vlahovu znatiželju prema Prirodi koja se manifestirala na razne načine u njegovu djetinjstvu o čemu govore i još mnogi drugi odlomci *Moga života* od kojih smo u radu naveli samo one povezane s egzotičnim životinjama. Na prikazima doživljenih bića

iz začudnoga svijeta Prirode razvijao se budući slikar koji će svoju slavu stjecati portretima, najčešće bogatih i moćnih ljudi. No njegovo sudjelovanje s dva rada na pariškom Salonu 1882. godine s kojima Bukovac na velika vrata ulazi u zapadnoeuropski slikarski milje, pronose slikarevu empatičnost u likovima dviju životinja. Na slici *Sretniji od kralja* (*Plus heureux d'un roi*), o kojoj danas gotovo ništa ne znamo, središnji lik je zaspali mačak u krilu djevojčice.²⁵ No najveću pozornosti na istom Salonu pobudila je *Velika Iza* (*La Grande Iza*)²⁶ čija je neukroćena ljepota suprotstavljena „obuzdanoj“ snazi oderana lava, koji je na slici važan koliko i Iza sama. Ova slavna Bukovčeva kompozicija oslanja se upravo na egzotičnost kralja svih životinja i njegovu tužnu sudbinu, koja na jedinstven način pridonosi senzualnom ozračju djela u cjelini. Nažalost, niti jedna se kritika *Velike Ize* nije fokusirala na njezin animalistički segment jer se životinja, ako kompozicija nije isključivo animalistička, i danas uglavnom promatra kao beživotni dekorativni predmet. Koliko god ljepota žene slavi Prirodu, isto toliko oderana lavlja koža pokazuje zlu čovjekovu narav i jasno je upozorenje na istrebljivanje vrsta što bi donekle mogla biti i poruka ovoga Bukovčeva remekdjela. Oba spomenuta vrhunska djela pronose ideju odnosa čovjeka prema životinji – temu koja je u Vlahovo doba bila isto toliko aktualna koliko i danas. Naime, u 19. stoljeću intenzivnije nestaju upravo egzotične životinske vrste koje se masovno izlovljavalo. Među njima je istrebljen i berberski lav²⁷ ili lav s Atlasa (lat. *Panthera leo leo*), najveća podvrsta lava u povijesti kojem uvelike nalikuje portret oderana lava na *Velikoj Izi*.²⁸

Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost u okviru projekta Kulturna animalistika: interdisciplinarna polazišta i tradicijske prakse – ANIMAL (IP-2019-04-5621).

²⁵ Kružić-Uchytíl, Vera. 2005. *Vlaho Bukovac. Život i djelo 1855.–1922.* Zagreb: Nakladni zavod Globus, str. 178.

²⁶ „Velika Iza“ (1882.) je inspirirana popularnim romanom Alexis Bouviera (1836.–1892.) *La Grande Iza* iz 1878. godine.

²⁷ Samo deset godina nakon pariškoga salona, oko 1892. godine, berberski lav je vrlo rijedak, a posljednja je fotografija snimljena 1925. godine. Usp. https://en.wikipedia.org/wiki/Barbary_lion

²⁸ Usp. https://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:Barbary_lion.jpg

LITERATURA:

- Brešić, Vinko. 2013. „Časopis kao katarza: Ivo Andrić i *Književni jug* (1918–1919).“ *Književna Republika* 7–9: 107–113.
- Bukovac, Vlaho. 1918. *Moj život*. Zagreb: Izdanje „Književnog juga“.
- De Waal, Frans. 2012. „The Antiquity of Empathy.“ *Science* 336 (6083): 874–876.
- Gluhanić, Antonija. 2004. „Zaštitni zahvati na zidnim oslicima u rodnoj kući Vlaha Bukovca u Cavatu.“ <http://www.e-insitu.com/hr/praksa/praksa/zastitni-zahvati-na-zidnim-oslicima-u-rodnoj-kuci-vlaha-bukovca-u-cavatu.html>
- Đurasović, Petar. 1997. „Unošenje egzotičnog drveća i grmlja na dubrovačko područje.“ *Šumski list* 5–6: 277–289.
- Kisić, Anica. 2004. „Dubrovačko pomorsko društvo.“ *Atlant bulletin* 13: 22–24.
- Kružić-Uchytil, Vera. 2005. *Vlaho Bukovac. Život i djelo 1855.–1922*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- „L’Exposition des Beaux Arts (Salon de 1882).“ <https://archive.org/stream/expositiondesbe00salo#page/n3/mode/2up>
- Nosić, Stipe. 2012. „Uz obnovu oslika u klaustru Samostana Male braće.“ *Dubrovnik. Časopis za književnost i znanost* 3: 5–30.
- Nosić, Stipe. 2014. „Zebedeo Piccini autor slike starog Dubrovnika.“ *DuList* <http://www.dulist.hr/zebedeo-piccini-autor-slike-starog-dubrovnika/172218/>
- Pastoureau, Michel. 2001. *Les animaux célèbres*. Paris: Arléa.
- Požar Piplica, Ana. 2012. „Konzervatorsko-restauratorski radovi na zidnom osliku u klaustru Franjevačkog samostana Male braće u Dubrovniku.“ *Dubrovnik. Časopis za književnost i znanost* 3: 31–42.
- Rookmaaker, L. C. 1973. „Captive rhinoceroses in Europe from 1500 until 1810.“ *Bijdragen tot de dierkunde* 43: 39–63.

- Rookmaaker, L. C. 1983. „Histoire du rhinocéros de Versailles (1770–1793).“ *Revue d'histoire des sciences* 36/3–4: 307–318.
- Rookmaaker, L. C. 2020. *Bibliography of the Rhinoceros. An analyses of the literature on the recent rhinoceroses in culture, history and biology*. Rotterdam: CRC Press.
- Rookmaaker, L. C. 1998. *The Rhinoceros in Captivity: A List of 2439 Rhinoceroses Kept from Roman Times to 1994*. Hague: SPB Academic Publishing.
- Spotila, James R. 2004. *Sea Turtles: A Complete Guide to their Biology, Behavior, and Conservation*. Baltimore – Maryland: The Johns Hopkins University Press and Oakwood Arts.
- Torchynowycz, Alexa. 2011. „Exhibition of a Rhinoceros: Iconography and Collecting in Eighteenth Century Venice.“ https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1005&context=honors_et
- Vojnović, Ivo. 1918. „Predgovor“. U: *Vlaho Bukovac: Moj život*. Zagreb: Književni jug, str. 5–6.
- Wachtel, Andrew. 1999. „Culture in the South Slavic lands 1914–1918.“ U: *European Culture in the Great War: The Arts, Entertainment and Propaganda, 1914–1918*. Aviel Roshwald i Richard Stites, ur. Cambridge – New York: Cambridge University Press, str. 193–216.
- Zaradija Kiš, Antonija. 2019. „Vlaho Bukovac i životinje: uz 160. obljetnicu rođenja.“ U: *Dubrovnik u hrvatskoj povijesti. Zbornik rada u čast akademiku Nenadu Vekariću*. Mario Grčević i Nenad Vekarić, ur. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, str. 707–733.

MREŽNI IZVORI

- <http://www.dulist.hr/zebedeo-piccini-autor-slike-starog-dubrovnika/172218/>
- <http://www.e-insitu.com/hr/praksa/praksa/zastitni-zahvati-nazidnim-oslicima-u-rodnoj-kuci-vlaha-bukovca-u-cavtat.html>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Giant_anteater
- <https://www.biolib.cz/en/taxon/id33422>
- https://www.liverpoolmuseums.org.uk/wml/history/WML_150_years.pdf.
- https://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1005&context=honors_et
- https://hr.wikipedia.org/wiki/Albrecht_D%C3%BCrer#/media/Datoteka:D%C3%BCrer_rhino.png
- <https://www.plavi-svijet.org/zastita/vrste/morske-kornjace>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Barbary_lion
- https://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:Barbary_lion.jpg
- <https://www.science.org/doi/abs/10.1126/science.1220999>

SUMMARY

ANIMALISTIC EXOTIC PECULIARITIES OF THE PICTORIAL BEGINNINGS OF VLAHO BUKOVAC

The starting point of the paper is the book of one of the biggest 19th-century Croatian portraitists Vlaho Bukovac simply titled *My Life*. A hundred years from its publishing is marked this year, 2018. *My Life* is the forth book of Književni Jug (Literary South), the renowned publishing house of the beginning of the 20th century and, until then, the only book of autobiographical genre. Although *My Life* is especially interesting from the linguistic viewpoint because it transmits the living language of the 19th-century Dubrovnik area, it is even more interesting in the cultural context because it transmits the experiences and observations of a boy traveller, a young man and a renowned painter from the standpoint of a 63-year old man. Through those notes the small "animal" paragraphs are notable, which left a deep trace in Vlaho even when he was a boy, and which immortalized the Bukovac's artistic impulse with interesting paintings. They were discovered only ten years ago in the painter's home – his birth-place, and their source is evident only in the lines of *My Life* which spontaneously explain Vlaho's relation towards nature and his interest for the unknown world of unusual exotic animals that are the greatest enigma of Cavtat wall paintings.

Key words: *My Life*, Vlaho Bukovac, Animals